

УДК 35.01(713)

Н. С. КРИШТОФ

**ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Досліджено сучасний стан фінансово-економічної підтримки розвитку підприємництва. Проведено аналіз законодавчих ініціатив щодо розвитку малого та середнього підприємництва в період економічної кризи.

The article prospects the modern state of the financial and economic support for enterprise development. The analysis of law initiations is conducted in relation to development of small and middle enterprise in the period of economic crisis.

Економічна криза для світової економіки є найскладнішою за всю повоєнну історію, різні країни вона зачепила по-різному, за висновками експертів, найбільш постраждають розвинені країни, такі як Японія, де спад економіки сягне – 2,5 %, країни Європейського Союзу – 5, США – 1,5 %. Економічну кризу переживає й Україна: падіння промислового виробництва, уповільнення темпів зростання ВВП, девальвація національної валюти, інфляція, серйозна проблема безробіття – така ситуація загрожує дефолтом. Брак політичного порозуміння всередині держави між урядом, Нацбанком та Верховною Радою України негативно впливає на кризові явища. У цей час потрібно всім гілкам влади, політичним партіям та блокам разом “сісти” за стіл переговорів та розробити першочергові антикризові програми. Необхідно також спрямувати максимум зусиль на збереження робочих місць, сприяти розвитку внутрішнього ринку, не допустити масового споживання імпорту, підтримати вітчизняних виробників та експортерів.

Економічні експерти радять підприємцям, по-перше, скоротити усі можливі видатки, а по-друге, оцінити, чи справді ринок потребує вироблений товар чи послугу. Настав час шукати неординарні рішення і механізми вирішення економічної проблеми.

Найбільш ґрунтовно досліджено питання фінансово-економічної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва у працях З. Варналія, Б. Адамова, О. Адамова, І. Андрєєва.

Для України найбільш оптимальним у таких умовах є розвиток малого і середнього підприємництва, які найшвидше адаптуються до нових умов ведення бізнесу. Щоб мале та середнє підприємництво виконало свою соціальну функцію щодо боротьби з безробіттям, необхідно в першу чергу забезпечити доступ до кредитних ресурсів; зменшити облікову ставку та стабілізувати курс гривні.

Мале та середнє підприємництво не може вижити при такому розмірі облікової ставки, яка визначена сьогодні в умовах дуже високих валютних ризиків та при збільшенні ставки комерційними банками. Тенденція здешевлення гривні має

об'єктивні причини, однак зниження за кілька місяців її курсу на Міжбанківській валютній біржі відносно долара США на 45 %, підприємці не в змозі вижити в цих кризових умовах. Необхідно виробити узгоджену програму дій під час економічної кризи всіх інститутів державної влади, а в першу чергу Національного Банку України та КМУ. Мале та середнє підприємництво також турбує податкове навантаження, яке нараховується на фонд заробітної плати. Необхідно переглянути, а не погіршувати умови спрощеної системи оподаткування.

У роботі розглянуто проблеми малого та середнього підприємництва в умовах економічної та політичної кризи, які потребують переглянути регуляторну політику та законодавчу базу щодо підприємницького середовища, створити прозорі та чіткі механізми взаємодії органів виконавчої влади із суб'єктами підприємництва, розробити схему податкового стимулювання та податкових канікул на час економічної кризи. Стимулом оподаткування є спрощена система, її потрібно не скасовувати, а вдосконалювати.

Важка економічна ситуація в нашій державі, викликана світовою економічною кризою, зачепила мале та середнє підприємництво. неефективна політика Уряду, неврегульоване законодавство, незбалансований Бюджет України на 2009 р. викликали низку негативних наслідків у підприємницькому середовищі. Значні протести підприємців спонукають урядовців, парламентарів, учених і самих підприємців шукати ефективних шляхів виходу з кризи.

Наприклад, на сьогодні пропонується спростити процедуру ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності шляхом внесення змін до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців", які передбачають скорочення процедури ліквідації завдяки застосуванню принципу єдиного вікна та пом'якшенню вимог до необхідності аудиторського звірення ліквідаційного балансу.

Практики та науковці вважають, що 2009 р. буде надзвичайно складним для економіки України, і що зниження ВВП на 5 % – надзвичайно оптимістичний прогноз. Визначено три основні проблеми, з якими вже зіткнулася Україна: спад виробництва в усіх галузях промисловості, масове безробіття, зменшення наповнення державного бюджету.

У зв'язку з цим пропонується розробити пакет антикризових заходів, який чітко випише цілі, принципи та методи державного втручання в економіку.

До заходів антикризового пакету відносяться:

- перегляд бюджетів усіх рівнів з метою скорочення витрат і формування коштів для виплати безробітним;
- чітке визначення умов, процедур і механізмів надання державних гарантій з метою допомоги галузям та підприємствам, які переживають скруту;
- установлення обмежень на максимальний розмір соціальних виплат;
- збільшення можливостей для надання державних гарантій на кредити та впровадження ефективного контролю за використанням коштів;
- проведення швидкої та масштабної дерегуляції підприємницької діяльності, зниження адміністративних бар'єрів у сфері ліцензування, дозвільній системі;
- стимулювання вітчизняного експорту інструментами, які дозволені СОТ, наприклад зниження експортного мита, розробка програм кредитування та

страхування експорту;

– активізація політики на ринку праці, в тому числі розширення системи перекваліфікації, сприяння міжрегіональній міграції [3].

Підприємці та громадські організації, які представляють їхні інтереси, мають відстоювати свої інтереси щодо такого:

– створення єдиного документа, в якому були б чітко зафіксовані принципи державної підтримки та регуляторної діяльності в умовах кризи;

– обмеження кількості антикризових законів, їх має бути не більше 20;

– введення стимулюючої фіскальної політики – запровадження податкових канікул саме для малого і середнього підприємництва;

– взаємодії з органами місцевої влади щодо лібералізації дозвільної системи: на неї необхідно чинити скерований тиск, висувати здоровий ультиматум: або бізнес працює, або місцева влада не отримує податків;

– недопущення обмежень імпорту [3].

Нинішня криза – циклічна. Для України це ще й криза зростання, основні її чинники – це наслідки світової кризи, але до них необхідно додати ефект насичення і самозаспокоєння від зростання. Іноземні позики, які надходили в Україну широким потоком, припинилися, світова криза об'єктивно викликала зниження цін на метали. Україна протягом багатьох років проводила популістську економічну політику, яка ґрунтувалась на уяві про нескінченність фінансових потоків.

На фоні цієї політики відзначалося сповільнення реформування економіки, все це призвело до досить низької якості вітчизняного підприємництва, яке залежить від середовища, і якщо воно енергоємне, залежить від імпортних енергоносіїв та неефективного використання робочої сили, то якість ведення підприємництва буде досить низькою.

В умовах глобальної економічної кризи роль якості та менеджменту, орієнтованого на якість, суттєво підвищується, тому державна політика повинна створювати механізми мотивації та умови, які сприятимуть постійному вдосконаленню національного підприємництва. До першочергових завдань належить навчання керівників вищої ланки державного управління світовому досвіду вдосконалення, орієнтованого на високу конкуренцію, створення механізмів мотивації організацій до постійного вдосконалення, створення і підтримка інфраструктури, створення системи узагальнення та розповсюдження найкращої практики вдосконалення. Разом з цим мале та середнє підприємництво в умовах глобальної економічної кризи, щоб вижити, повинне не чекати на сторонню допомогу, а самостійно робити все можливе.

На даний час середні та малі підприємства є основою соціально-економічної моделі в ЄС, яка займає переважну частку в таких галузях економіки, як оптова й роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво. Ці галузі стимулюють розвиток конкуренції в європейській економіці, примушують більші компанії покращувати ефективність виробництва та впроваджувати новітні технології. Успішна інтеграція економіки всередині Союзу багато в чому залежить від розвитку дрібного і середнього підприємництва. У рамках ЄС здійснюється системна політика підтримки малого й середнього підприємництва, орієнтована на три ланки, що беруть участь у функціонуванні малого й середнього бізнесу: на конкретну людину,

фірму і суспільство, її головна мета – збалансування інтересів держави та підприємництва. Головними цілями регулювання й підтримки малого і середнього бізнесу в ЄС є: зміцнення єдиного внутрішнього ринку; інтернаціоналізація підприємницької діяльності на рівні підприємств; усунення адміністративних бар'єрів; створення єдиного економічного простору в ЄС шляхом уніфікації законодавчої бази щодо малого бізнесу, посилення взаємодії країн – членів ЄС зі створення економічного й валютного союзів в рамках ЄС. Національна політика у країнах – членах ЄС має на своїй меті забезпечення сприятливих умов для підприємницької діяльності, збільшення її конкурентоспроможності.

Механізм підтримки і регулювання малого та середнього підприємництва полягає в таких кроках. Першими – були заходи з усунення адміністративних перешкод: гармонізація податку на додану вартість в країнах – членах ЄС; внесення коректив до умов фінансування (досягнення прозорості платіжних систем і створення Європейської асоціації фондів взаємних гарантій для малого бізнесу); деякі зміни в соціальній політиці (вирівнювання соціальних аспектів підприємницької діяльності малого бізнесу відповідно до положень Єдиного європейського акту) [1].

Європейська хартія для малих підприємств визначає політику підтримки дрібного і середнього підприємництва в ЄС [6]. У документі відображено, що країни, які приєдналися до цього документу, розглядають малий та середній бізнес як ключовий елемент інновацій та створення нових робочих місць. Також країни зобов'язуються зосередити свою увагу на таких напрямках: освіта та підготовка кадрів, створення пільгових умов для швидкого запуску бізнесу; забезпечення доступу малого і середнього бізнесу до сучасної інформації та технологій; створення адекватної правової та податкової бази.

Малий бізнес відчуває економічний ефект від реформування європейської економіки, тому комісія і держави-учасниці повинні здійснювати реформи, сприятливі для ведення малого бізнесу, зважаючи на фактичний стан внутрішнього ринку в критичних для його розвитку областях, включаючи сфери електронної торгівлі, телекомунікацій, комунальну сферу, системи державного сприяння і митних платежів.

Система оподаткування має бути спрямована на успіх, сприяння започаткуванню підприємницької діяльності, підйом економічної активності малого бізнесу та створення нових робочих місць. Підприємцям необхідні кошти для перетворення власних намірів та амбіцій на реальність. Для покращання доступу малих підприємств до фінансових послуг слід: визначати й усувати перепони для створення ринку капіталу та виконання плану надання фінансових послуг і плану страхування ризиків капіталовкладень; поліпшувати взаємини між банківською системою і малими підприємствами шляхом створення належних умов доступу до кредитування та венчурного капіталу; полегшувати доступ до структурних фондів та пропозицій Європейського інвестиційного банку, включаючи інструменти дольової участі, для розширення масштабів фінансування підприємницької діяльності. Слід удосконалювати наявні програми, скеровані на розповсюдження технологій для малих підприємств, так само, як і зміцнювати здатність малого бізнесу ознайомлюватися з новітніми технологіями, вибирати й адаптувати їх.

Велика роль малого та середнього підприємництва полягає у вирішенні питання

зайнятості, що відображається у здатності створювати нові робочі місця і поглинати надлишкову робочу силу. Особливо це стосується нинішнього стану справ України в умовах економічної кризи. Адже в той час, коли йде процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, малі та середні підприємства не тільки зберігають, але й створюють нові робочі місця. Відомо, що мале та середнє підприємництво є більш гнучким і стабілізуючим фактором, ніж велика індустрія. Окрім вирішення проблем створення нових робочих місць, формування конкурентного ринкового середовища та відповідної кон'юнктури ринкової економіки, малі підприємства виконують ще дуже багато економічних функцій. У державах з ринковою економікою малі підприємства відіграють велику роль в стимулюванні технологічних інновацій, створюючи їх у 2 – 2,5 рази більше, ніж великі підприємства. Створення та діяльність великої кількості малих і середніх підприємств забезпечує стабільний розвиток економіки. Завдяки ефективній конкуренції в підприємництві місцеві ринки краще забезпечуються товарами та послугами, значно менше дестабілізують ситуацію на ринку робочої сили при банкрутстві порівняно з великими підприємствами [2].

Малі підприємства використовують здебільшого місцеві ресурси, крім того, вони є значним джерелом поповнення місцевих бюджетів, часто спонсорують місцеві програми, будучи зацікавленими в економічному розвитку свого регіону. Підприємництво виступає важливим чинником організаційного та фінансового забезпечення соціального захисту населення, мале та середнє підприємництво своєю працею забезпечує свій рівень життя, формує середній клас у державі. Досить важлива роль малого підприємництва полягає і в тому, що воно виступає інвестором вітчизняної економіки, а також сприяє розширенню експортних можливостей держави.

В умовах існуючої фінансової та податкової системи, підвищення рівня інфляції, зменшення обсягів матеріального виробництва малі та середні підприємства практично не в змозі, не порушуючи закону, самостійно накопичити достатні кошти для власного розвитку.

В Україні розвиток підприємництва не відповідає вимогам часу. Фактори, які гальмують розвиток підприємництва, такі:

- організаційно-правові, які виникають при започаткуванні бізнесу, особливо на стадії переходу від реєстрації до початку діяльності;
- недоступність кредитних ресурсів, інвестицій і міжнародних грантів як для започаткування, так і для ведення бізнесу;
- декларативний характер державної підтримки підприємства, неоднозначність і суперечливість нормативно-законодавчої бази;
- територіальні диспропорції, розташування малих підприємств навколо промислових центрів і відсутність їх у віддалених районах і селах;
- несприятлива податкова політика, непомірний тягар оподаткування в питаннях начислення на фонд заробітної плати, що призводить до значної тінізації в малому бізнесі, важка система бухгалтерського обліку та звітності;
- криза неплатежів і проблеми з формуванням нових взаємозв'язків, каналів збуту;
- однією з найбільших проблем розвитку малого та середнього підприємництва є відсутність фінансових ресурсів та інвестицій, які є рушійною силою економічного зростання [3].

В Україні існують спеціалізовані джерела підтримки малих підприємств – це державна фінансова допомога та міжнародна донорська допомога. Державна фінансова допомога реалізується через Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств та державний інноваційний фонд. Але на сьогодні ці фонди не стали ефективними в реалізації державної програми, так як формуються з обмежених інвестиційних ресурсів, які на сьогодні в Україні відсутні. Відсутність інвестиційних ресурсів спонукає підприємці утворювати громадські організації, а це – кредитні спілки та позичкові кола взаємного кредитування, але великого поширення такі форми не отримали, причина – в мізерних доходах, які отримують підприємці. Джерела інвестицій переносяться на власні кошти, яких є надто мало і тому процес розвитку є дуже неефективний.

Державна підтримка малого підприємництва виражається в законодавчо встановлених податкових пільгах, ці потужні можливості закладені в податковій політиці. Податкова система підходить середньому та великому бізнесу, але, безумовно, ускладнює започаткування та розвиток малого. Система оподаткування малого та середнього підприємництва повинна бути наближена до оподаткування підприємців, які працюють без створення юридичної особи, маючи повну відповідальність перед кредиторами чи інвесторами, вони отримують від держави пільги стосовно оподаткування. Податкова політика повинна включати перевірену досвідом країн розвинутої економіки систему пільг: диференційована система оподаткування в залежності від величини обороту, “податкові інвестиційні кредити” на засоби, що направляються на розширене виробництво за рахунок власних ресурсів, податкові скидки на прибуток, пільгове формування спеціальних цільових резервних фондів за рахунок неоподаткованого прибутку, пільгове оподаткування оновленого асортименту продукції, система стимулюючих заходів по потоку інвестицій в компанії, які спеціалізуються на фінансуванні невеликих фірм з інноваційними технологіями.

На нашу думку, під час економічної кризи уряду України необхідно вести діалог із підприємництвом, відпрацювати низку законодавчих ініціатив, спрямованих на недопущення зниження темпів економічного зростання, посилення контролю за витратою коштів стабілізаційного фонду та кредиту МВФ. Необхідно створити умови для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного підприємництва, стимулювання виробництва та експорту, модернізації виробництва та впровадження енергозберігаючих технологій, удосконалення системи оподаткування задля стимулювання інвестицій у сферу виробництва.

Державну політику щодо розвитку малого та середнього підприємництва варто розділити на декілька етапів термінових заходів та стратегічних кроків:

- полегшення доступу до фінансових ресурсів шляхом зниження облікової ставки Національного Банку України, стабілізація курсу гривні, вдосконалення та поширення державних механізмів гарантування кредитів для малого та середнього підприємництва;
- зменшення адміністративних бар'єрів для розвитку підприємництва через скорочення кількості контрольних перевірок, декларативний метод видачі дозволів;
- зменшення податкового навантаження через введення єдиного соціального внеску у розмірі не більше 25 % для фізичної особи – підприємця, спрощеного механізму повернення ПДВ;

– зменшення ставок оренди державного та комунального майна до 2 – 5 % оціночної вартості такого майна.

Література:

1. *Вороніна Н. В.* Вплив розвитку підприємництва на зростання бюджетних доходів в Україні / Н. В. Вороніна // Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні : матер. III Міжнар. наук.-прак. конф. (2007 р., м. Ялта) ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2007.
2. Державний комітет статистики. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
3. Прямі інвестиції в Україну скоротилися майже на 2 млрд дол. 17 лютого 2009 р. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua>

Надійшла до редколегії 06.03.2009р.